

*Петро Сергійович Корнієнко,
заступник першого проректора
Національної академії статистики, обліку та аудиту,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0002-1473-6698*

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Конституція України закріплює положення, відповідно до яких людині гарантується забезпечення умов для гідного життя і вільного розвитку. Ідея соціальної держави, яка закріплена в Конституції нашої держави, пов'язана з реалізацією соціальних прав людини і громадянина. Водночас більшу увагу необхідно приділити комплексному розвитку механізмів забезпечення і захисту соціальних прав людини та їх удосконаленню у зв'язку з постійними викликами сучасності, а також аналізу міжнародних стандартів соціальних прав людини, їх регулювання, забезпечення та розгляду крізь призму євроінтеграційного курсу.

Актуальність цієї теми полягає у вивченні існуючих стандартів регулювання, забезпечення та захисту соціальних прав людини в Україні, які у зв'язку з розвитком суспільства набувають дедалі більшого значення, оскільки покликані гарантувати людям гідний рівень життя.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Соціальні права людини та їх міжнародні стандарти є предметом наукових досліджень широкого кола дослідників, серед яких варто відзначити Ю. Шемшученка, О. Скрипнюка, Н. Пархоменко, В. Нестеровича, Ю. Мірошніченка, В. Шатіло, В. Федоренка, Н. Давидову, Н. Морську та ін.

Метою дослідження є аналіз становлення соціальних прав людини, а також аналіз міжнародних механізмів і стандартів їх дотримання та захисту.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток людства, глобалізація і технічний прогрес привели до того, що регулювання, забезпечення та захист прав людини давно перестали бути прерогативою лише однієї країни, а стали обов'язком усієї міжнародної спільноти. Отже, з кожним роком приймається все більше міжнародно-правових актів, спрямованих на регулювання прав і свобод людини. Саме міжнародно-правові акти визначають стандарти, які встановлюють універсальні показники дотримання прав людини і яких повинні дотримуватися всі країни світу. Національні правові акти, прийняті в певній країні й призначені для регулювання прав людини, повинні відповідати встановленим міжнародним стандартам.

Існуючі в Україні соціальні загрози, такі як значний рівень бідності, неефективність державної політики щодо підвищення трудових прав громадян, криза системи охорони здоров'я, загострення демографічної кризи, необхідність соціального захисту населення, забезпечення належного рівня освіти та багато іншого вимагають від органів державної влади розробки, підтримки та прийняття міжнародних стандартів соціальних прав [1, с. 63–68].

Проблема регулювання, забезпечення та захисту прав людини є однією з головних проблем у світі, оскільки це універсальні права, фундаментальні та належні кожному.

Ще у XX столітті встановлення і регулювання прав людини не виходило за межі повноважень окремої країни, але розвиток міжнародних відносин і міжнародного співробітництва та визнання людини як найбільшої цінності в суспільстві привели до появи сфери міжнародного регулювання та захисту прав людини. Сучасні вчені міркують про майбутнє людства за допомогою новітніх філософських підходів. Це також справедливо для прогнозування майбутніх правовідносин, оскільки вони не існують без суспільства і розвиваються разом з ним [2, с. 16–25]. Соціальні права створюються й удосконалюються у зв'язку з розвитком людства. Сьогодні кожна країна має право встановлювати певні особливості та умови регулювання прав людини відповідно до правової

системи, традицій і правил, що існують у цій країні [3, с. 11–15]. Тим не менш, ряд прав і питань регулювання та захисту прав людини покладено на міжнародні інституції. Важливим чинником і обставиною, яка змінила погляди всього міжнародного співтовариства на сферу захисту прав людини, стала Друга світова війна, яка повністю змінила погляд і ставлення світу до прав людини, місця людини у світі та їх захисту. Відповіддю на Другу світову війну стало створення Організації Об'єднаних Націй і прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 році, що послугувало основою та моделлю для багатьох конституцій та інших нормативно-правових актів світу.

Одним із головних завдань будь-якої країни є захист прав і свобод людини, а також створення умов для гідного життя населення. Серед усіх нематеріальних цінностей, які існують у світі, найважливіше місце посідають права і свободи людини. В основі цих прав лежить людська гідність.

Прагнення міжнародної спільноти розвивати права людини привело до вдосконалення та розвитку все більшої кількості міжнародних стандартів для забезпечення та захисту прав людини. Закріплення держави як соціальної зумовило необхідність створення міжнародних стандартів і механізмів регулювання, забезпечення, гарантування та захисту соціальних прав людини [4, с. 55–58]. В Україні забезпечення і захист соціальних прав людини набуває важливого значення в умовах державних перетворень, вибору Україною стратегічних орієнтирів євроінтеграції, подолання економічної та політичної кризи, а також в умовах повномасштабної війни [5, с. 106–126].

Говорячи про стандарти соціальних прав, необхідно також визначити поняття «міжнародні стандарти» і «міжнародні стандарти прав людини». Під поняттям «міжнародні стандарти» слід розуміти загальні правила та вимоги до нормативної бази та практики, а також певний встановлений правовий рівень, нижче якого держави не повинні опускатися [6, с. 59–98]. Своєю чергою під поняттям «міжнародні стандарти прав людини» слід розуміти систему загальноновизнаних принципів і норм, закріплених у міжнародно-правових актах і договорах, призначених для регулювання прав і обов'язків людини, а також для встановлення вимог і механізмів їх дотримання, виконання та захист.

До основних ознак міжнародних стандартів прав людини можна віднести: передбачуваність і закріплення в міжнародно-правових актах; правила і норми придатні для повторного застосування; впливають на реалізацію та захист прав людини; мають універсальний характер; є загальнообов'язковими для держав, які їх офіційно визнають, та ін.

У науковій літературі права людини поділяють на чотири групи (покоління прав людини): соціальні й політичні права; соціальні, культурні і економічні права; колективні права; та права, пов'язані з науково-технічним прогресом. Особливого значення й актуальності набуває правове закріплення, забезпечення та захист соціальних прав людини відповідно до реалій, а саме у зв'язку з проблемами бідності, безробіття, проблемами голоду та безжитлових людей, а також у зв'язку з воєнними діями, які відбуваються на території України. Також захист соціальних прав військовополонених, особливо в умовах, коли практично міжнародні організації не мають доступу до таких військовополонених, стає важливим у зв'язку з нинішніми реаліями війни [7, с. 8–24].

Розглядаючи історію становлення соціальних прав, слід зазначити, що вони належать до другого покоління прав людини. Це покоління прав сформувалося в результаті боротьби людей за підвищення рівня життя, економічного становища та культурного рівня. Соціальні права сформувалися як відповідь на Першу та Другу світові війни, коли виникла необхідність задоволення соціальних потреб людини. Друге покоління прав людини було покликане пом'якшити протистояння та стосунки між різними верствами населення. Починаючи з ХХІ століття, все більше держав почали закріплювати соціальні права людини на державному рівні та перетворюватися на соціальні країни. Закріплення статусу країн як соціальних почало закріплюватися в конституціях багатьох країн. Наприклад, Конституція проголошує, що Україна є соціальною державою, визнає соціальні права людини, сприяє їх забезпеченню та реалізації [8, с. 141].

Багато вчених по-різному визначають поняття «соціальні права». Під поняттям «соціальні права» слід розуміти сукупність прав і норм, що визначають, встановлюють і регулюють умови життя людей, які визнані міжнародним співтовариством оптимальними і необхідними для розвитку особистості, окремої соціальної сфери, груп і суспільства в цілому. Соціальні права є однаковими й необхідними для всіх і мають бути гарантовані кожному; ці права є основою для гідного існування

людей. Справедливий і рівний доступ усіх громадян до соціальних прав та їх реалізація мають забезпечуватися ефективними механізмами та державними інституціями їх гарантування та захисту.

До переліку соціальних прав можна віднести: право на працю; на гідні умови проживання; на соціальний захист; на відпочинок; на охорону здоров'я; на забезпечення житлом у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин та інших осіб; право дітей на виховання, у разі втрати батьків і т. д. Проте з кожним роком усталені соціальні права розвиваються і з'являються нові права, наприклад право на туризм як вид відпочинку.

Виокремлення соціальних прав і розробка механізмів і стандартів їх реалізації, забезпечення та захисту зумовлено насамперед такими чинниками: міжнародне визнання й проголошення важливості та необхідності соціальних прав; значення соціальних прав для розвитку і становлення демократичної правової держави; утвердження принципу і статусу соціальної держави, яка бере на себе зобов'язання поважати та захищати права людини; гармонізація національних і міжнародних стандартів захисту прав людини [9, с. 39–42].

Необхідно також відзначити принципи, на яких ґрунтується належне дотримання і забезпечення соціальних прав людини, а саме: рівність можливостей і свобода від дискримінації; принцип соціальної безпеки; принцип уникнення будь-яких проявів дитячої чи примусової праці; принцип справедливої винагороди за працю.

Міжнародні стандарти регулювання, забезпечення і захисту соціальних прав людини закріплені в правових актах міжнародного та регіонального характеру. Це такі акти, як: Загальна декларація прав людини, Європейська соціальна хартія, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини, Міжнародна конвенція про захист прав працюючих мігрантів і членів їхніх сімей, конвенції Міжнародної організації праці та ін. Також між державами підписана значна кількість договорів про регулювання соціальних прав людини.

Україна взяла на себе законодавчі зобов'язання щодо узгодження законодавства і стандартів стосовно забезпечення та захисту прав людини зі стандартами Європейського Союзу. Одним із основних правових документів, що регулює права людини, зокрема соціальні, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ця Конвенція підтверджує ідею прав людини як універсальних, неподільних і невідчужуваних. Хоча Конвенція не містить широкого переліку соціальних прав, серед яких ст. 4, яка забороняє рабство та примусову працю, і ст. 11, яка передбачає право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх прав, вона встановила механізми та норми їх захисту.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) здійснює нагляд і захист прав людини, у тому числі соціальних прав.

Однією з найбільших груп справ про порушення соціальних прав людини в ЄСПЛ є правовідносини з виплати пенсій та інших соціальних виплат, а тому міжнародне співтовариство та Україна потребують більш ефективного забезпечення та захисту соціальних прав на національному рівні, щоб люди могли їх реалізувати, забезпечуючи тим самим гідний рівень життя та задоволення своїх потреб.

На вдосконалення і розвиток стандартів регулювання та забезпечення соціальних прав впливає діяльність Європейського комітету соціальних прав. Це можна підтвердити на прикладі справи *Autism-Europe проти Франції*, яка стосувалася імплементації Європейської соціальної хартії. При цьому Комітет зазначив, що забезпечення певного права, яке пов'язане з імплементацією Європейської соціальної хартії, є надзвичайно складним і потребує значних фінансових ресурсів, держава має вжити заходів, які уможливають досягти цілей, визначених у Конвенції, у розумний строк. Держави повинні вживати заходів для боротьби з можливими змінами у світі та їхнім впливом на вразливі групи населення. Слід зазначити, що держави повинні докладати зусиль для забезпечення і захисту соціальних прав людини незалежно від економічної та політичної ситуації в країні.

Для подальшого розвитку і вдосконалення міжнародних стандартів соціальних прав доцільно було б створити єдину точку відліку захисту цієї категорії прав, оскільки більшість механізмів забезпечення та регулювання соціальних прав розпорошені між різними міжнародно-правовими

актами. Наприклад, можна було б систематизувати норми, що регулюють реалізацію і захист соціальних прав, у єдиному правовому акті, прийнятому під егідою ООН, який би поширювався на всі країни світу. Ухвалення такого міжнародного документа дало б змогу каталогізувати цю групу прав людини на міжнародному і регіональному рівнях, а також допомогло б актуалізувати регіональні й міждержавні угоди між державами щодо забезпечення виконання, дотримання та захисту соціальних прав людини.

Висновки. Підсумовуючи, потрібно зазначити, що міжнародне співтовариство виробило універсальні й регіональні механізми та стандарти регулювання, забезпечення та захисту соціальних прав людини. Кожна країна світу, у тому числі й Україна, повинна забезпечити захист відповідних прав, незалежно від економічного та іншого становища країни. Можна з упевненістю сказати, що міжнародні стандарти регулювання й забезпечення соціальних прав є важливими та високими стандартами гарантування цієї категорії прав.

Подальше вивчення міжнародних стандартів соціальних прав має бути спрямоване на комплексну розробку механізмів забезпечення та захисту цього виду прав, а також розробку умов імплементації норм, що регулюють реалізацію соціальних прав, у національне законодавство та вдосконалення національного законодавства.

Список використаних джерел

1. Длугопольська Т. Соціальні права в контексті забезпечення соціальної захищеності громадян. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2 (10). С. 63–68.
2. Морська Н., Давидова Н. Філософія та майбутнє прав людини: особливості взаємозв'язку новітньої науки і техніки. *Економіка та право майбутнього*. 2021. № 1(3). С. 16–25.
3. Хант П., Мейсон П. Соціальні права – це права людини. Але система Великобританії сфальсифікована. Центр соціальних реформ. 2017. С. 11–15. URL: <https://citizen-network.org/uploads/attachment/584/social-rights-are-human-rights.pdf>
4. Кулі-Іванченко К. Міжнародні соціальні стандарти прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 55–58.
5. Красножон Н. Становлення договірно-правових відносин між Україною та Латвійською Республікою в контексті суспільно-політичного життя (1992–2019 рр.). *Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. № 1(13). С. 106–126.
6. Юшко А., Швець Н. Міжнародні соціальні стандарти: підручник. Електронне видання / за загальною редакцією В. В. Жернакова. *Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. С. 56–98.
7. Капліна О. В. Військовополонений: особливий статус у кримінальному судочинстві України та право на обмін. *Доступ до правосуддя у Східній Європі*. 2022. № 4-2(17). С. 8–24.
8. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
9. Верба І. Міжнародні стандарти права на доступ до правосуддя: теоретико-правові основи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Правознавство. 2015. Том. 17 (1). С. 39–42.

References

1. Dluhopolska T. Sotsialni prava v konteksti zabezpechennia sotsialnoi zakhyshchenosti hromadian. *Aktualni problemy pravoznavstva*. 2017. Vypusk 2 (10). С. 63–68.
2. Morska N., Davydova N. Filosofiia ta maibutnie prav liudyny: osoblyvosti vzaiemozviazku novitnoi nauky i tekhniky. *Ekonomika ta pravo maibutnoho*. 2021. № 1(3). С. 16–25.
3. Khant P., Meison P. Sotsialni prava – tse prava liudyny. Ale systema Velykobrytanikh sfalsyfikovana. Tsentr sotsialnoi reformy. 2017. S. 11–15. URL: <https://citizen-network.org/uploads/attachment/584/social-rights-are-human-rights.pdf>
4. Kuli-Ivanchenko K. Mizhnarodni sotsialni standarty prav liudyny. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. №1. С. 55–58.
5. Krasnozhon N. Stanovlennia dohovirno-pravovykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Latviiskoioi Respublikoiu v konteksti suspilno-politychnoho zhyttia (1992–2019 rr.). *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*. 2022. № 1 (13). С. 106–126.
6. Iushko A., Shvets N. Mizhnarodni sotsialni standarty: Pidruchnyk. Elektronne vydannia / Za zahalnoiu redaktsiieiu V. V. Zhernakova. *Natsionalnyi universytet «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. 2013. С. 56–98.

7. Kaplina O. V. Viiskovopolonenyi: osoblyvyi status u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy ta pravo na obmin. *Dostup do pravosuddia u Skhidnii Yevropi*. 2022. № 4-2 (17). S. 8–24.
8. Konstytutsiia Ukrainy. *Vidomosti Verkhovoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. S. 141.
9. Verba I. Mizhnarodni standarty prava na dostup do pravosuddia: teoretyko-pravovi osnovy. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriya: Pravoznavstvo. 2015. Tom 17(1). S. 39–42.

Корнієнко П. С. Соціальні права людини в Україні: міжнародні стандарти, сучасний стан і перспективи розвитку

Стаття присвячена сучасному стану соціального захисту громадян України, питанням соціальних прав людини і стандартів регулювання, забезпечення та захисту соціальних прав людини в Україні, вивченню існуючих міжнародних стандартів регулювання, забезпечення та захисту соціальних прав людини, які у зв'язку з розвитком суспільства набувають дедалі більшого значення, оскільки покликані гарантувати людям гідний рівень життя. Аналізуються становлення соціальних прав людини, а також аналіз міжнародних механізмів і стандартів їх дотримання та захисту. Обґрунтовано, що в державі має бути широкий комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення максимального охоплення системою соціального захисту. Основна увага зосереджена на існуючих прогалинах у сфері соціального забезпечення, які можуть перешкодити економічному відновленню країни. Запропоновано в подальших дослідженнях більш детальну увагу приділити комплексному розвитку механізмів забезпечення та захисту соціальних прав людини та їх удосконаленню у зв'язку з постійними викликами сучасності.

Ключові слова: соціальний захист, міжнародні стандарти соціальних прав, правозахисна діяльність, права і свободи людини і громадянина, конституційна реформа.

Korniienko P. S. Human social rights in Ukraine: international standards, current state and prospects for development

The article is devoted to the current state of social protection of citizens of Ukraine. The issue of social human rights and standards of regulation, provision and protection of social human rights in Ukraine. The study of existing international standards for the regulation, provision and protection of social human rights, which in connection with the development of society are gaining more and more importance, as they are designed to guarantee people a decent standard of living. The development of human social rights is analyzed, as well as the analysis of international mechanisms and standards for their observance and protection. It is justified that the state should have a wide range of measures aimed at ensuring maximum coverage by the social protection system. The main focus is on the existing gaps in the field of social security, which may hinder the economic recovery of the country. It is proposed to pay more detailed attention in further research to the comprehensive development of mechanisms for ensuring and protecting social human rights and their improvement in connection with the constant challenges of modernity.

Key words: social protection, international standards of social rights, human rights activities, human and citizen rights and freedoms, constitutional reform.

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-183-187